

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.3

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2026.1/12>**Боднарук М. І.**<https://orcid.org/0000-0001-7386-465X>

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ЗМІНИ КЛІМАТУ ТА АДАПТАЦІЯ СИСТЕМ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДО НОВИХ СОЦІАЛЬНИХ РИЗИКІВ

У статті зазначено, що зміцнення систем соціального захисту є важливим не лише для вирішення негайних проблем, таких як криза вартості життя, але й для посилення довгострокової стійкості до далекосяжних та нерівномірних наслідків зміни клімату. Автор статті розділяє думку, що політика соціального захисту рідко стратегічно інтегрує проблеми зміни клімату, тоді як і кліматична політика майже не визнає потенціал соціального захисту в адаптації до зміни клімату або пом'якшенні її наслідків.

В умовах зростання кліматичних небезпек, існуючі схеми соціального захисту, спрямовані на зниження вразливості загалом, повинні будуть еволюціонувати, щоб враховувати зміну клімату як частину їхньої розробки. У цьому випадку адаптація інструментів соціального захисту до зміни клімату – та до конкретної політичної економії реформ кліматичної політики – буде ключовою.

На тлі численних криз зростає занепокоєння щодо соціальних наслідків кліматичної політики, запровадженої Європейською зеленою угодою. На цьому тлі політика сталого соціального забезпечення буде важливою для захисту людей від цих ризиків.

Автор звертає увагу на те, що прямий вплив екологічної кризи та вплив «зеленого» переходу створюють нову хвилю соціальних ризиків. Останні по-різному впливатимуть на окремі соціальні групи.

Європейські держави загального добробуту займають складне становище в епоху екологічної кризи. З одного боку, існує потреба в розширеній соціальній політиці – як за витратами, так і за обсягом – для захисту суспільств від посилення ризиків; з іншого боку, необхідно вжити заходів для забезпечення того, щоб соціальна політика також успішно вирішувала екологічну кризу.

Зроблено висновок, що політика щодо зміни соціального захисту повинна працювати в тандемі з політикою щодо зміни клімату для підтримки зусиль щодо пом'якшення наслідків та адаптації до них з метою стримування кліматичної кризи, одночасно зміцнюючи соціальний захист для вирішення як звичайних ризиків життєвого циклу, так і кліматичних.

Важливим залишається питання інвестування у зміцнення систем соціального захисту. Без додаткових інвестицій у системи соціального захисту кліматична криза лише загострить існуючу вразливість, бідність та нерівність, тоді як потрібно досягти абсолютно протилежного результату.

Ключові слова: соціальний захист, зміна клімату, соціальні ризики, Європейський Союз, Європейська зелена угода.

Постановка проблеми. Зміцнення систем соціального захисту є важливим не лише для вирішення негайних проблем, таких як криза вартості життя, але й для посилення довгострокової стійкості до далекосяжних та нерівномірних наслід-

ків зміни клімату. Зміна клімату є соціально-економічною проблемою, оскільки її вплив зараз і в майбутньому має значні наслідки для світової економіки, розподілу доходів, ринків праці та охорони здоров'я. З кожним роком зміна клімату при-

зводить до частіших та сильніших повеней, посух, спеки, лісових пожеж, які загрожують робочим місцям, доходам та засобам до існування. В свою чергу політика ринку праці та добре розвинені системи соціального захисту можуть допомогти в адаптації до кліматичних змін та пом'якшенні її наслідків.

Країни зі зрілими системами соціального захисту можуть швидко перепрофілювати існуючі програми, але зростаючий масштаб потрясінь вимагає постійної адаптації. Демографічні зміни додають додаткового навантаження, оскільки старіння населення підкреслює важливість забезпечення адекватності та сталості пенсій за віком, охорони здоров'я та довгострокового догляду [1].

У звіті Міжнародної Організації Праці (далі МОП) «Про соціальний захист у світі за 2024–2026 роки: Універсальний соціальний захист для боротьби зі зміною клімату та справедливого переходу» зазначається, що понад половина населення світу охоплена соціальним захистом. Але цей бажаний прогрес гальмується тим фактом, що 3,8 мільярда людей досі повністю незахищені від життєвих викликів та наслідків зміни клімату [2].

Разом з тим у 20 найбільш вразливих до кліматичної кризи країнах 91,3% людей (364 мільйони) досі не мають жодної форми соціального захисту. Якщо дивитися в більш широкому розрізі, то у 50 країнах, найбільш вразливих до клімату, 75% населення (2,1 мільярда осіб) не мають жодного соціального захисту, а 76,1% дітей у світі досі не мають ефективного соціального захисту. Також існує суттєвий гендерний розрив, причому ефективне охоплення жінок відстає від охоплення чоловіків (50,1% та 54,6% відповідно).

У середньому країни витрачають 12,9% свого валового внутрішнього продукту (ВВП) на соціальний захист (за винятком охорони здоров'я). Однак, тоді як країни з високим рівнем доходу витрачають в середньому 16,2%, країни з низьким рівнем доходу виділяють лише 0,8% свого ВВП на соціальний захист. Країнам з низьким рівнем доходу, до яких належать держави, найбільш вразливі до впливу зміни клімату, потрібно додатково 308,5 мільярда доларів США на рік (52,3% їхнього ВВП), щоб гарантувати принаймні базовий соціальний захист, і для досягнення цієї мети знадобиться міжнародна підтримка [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що питання взаємозв'язку між зміною клімату та необхідністю адаптації систем соціального захисту в Україні є ще малодослідже-

ним (можна виділити лише працю Булавинця О.), на відмінно від закордонної наукової спільноти, де ця проблематика з кожним роком стає все більш актуальною. Так, можна виділити праці Мартена ван Алста, Каліни Арабаджієвої, Альберто Барріо, Йоли Георгіаду, Сесілії Костелли, Даніеле Малерба, Маттео Манделлі, Беатріс Мартінес Ромера, Себастьяна Сабато, Рейчел Слейтер, Джанни Д. Тенцинг та багатьох інших.

Постановка завдання. Метою статті є правовий аналіз впливу кліматичних змін на функціонування існуючих систем соціального захисту.

Виклад основного матеріалу. Зміна клімату трансформує ризики, з якими стикаються окремі особи та домогосподарства, що може мати глибокі соціально-економічні наслідки, такі як зростання бідності, нерівності та соціальної нестабільності. За деякими оцінками, зміна клімату може призвести до крайньої бідності понад 130 мільйонів людей лише до 2030 року [4].

Варто зазначити, що політика соціального захисту рідко стратегічно інтегрує проблеми зміни клімату, тоді як і кліматична політика майже не визнає потенціал соціального захисту в адаптації до зміни клімату або пом'якшенні її наслідків [5].

Ризики зміни клімату «кількісно та якісно відрізняються» від «традиційних» соціальних ризиків. У літературі з питань соціального захисту до ключових ризиків належать соціальні ризики та ризики життєвого циклу, а також ризики, пов'язані з доходом та засобами до існування. Соціальні ризики (здебільшого використовуються в європейській соціальній політиці) та ризики життєвого циклу (яким надають перевагу організації ООН, такі як МОП, та використовуються в країнах, що розвиваються) стосуються традиційних ризиків, пов'язаних із зайнятістю у сучасних суспільствах (погіршення здоров'я, інвалідність, материнство, безробіття, старість тощо), а також новіших ризиків для зайнятості та доходів, що виникають внаслідок глобалізації та технологічних змін [6]. Разом з тим ширше та детальніше розуміння того, як зміна клімату не лише збільшує, а й змінює характер ризиків, з якими зазвичай стикається соціальний захист, і, що важливо, як соціальний захист реагує на них, може покращити розробку політики в цій сфері.

В умовах зростання кліматичних небезпек, існуючі схеми соціального захисту, спрямовані на зниження вразливості загалом, повинні будуть еволюціонувати, щоб враховувати зміну клімату як частину їхньої розробки. У цьому випадку адаптація інструментів соціального захисту до зміни клі-

мату – та до конкретної політичної економії реформ кліматичної політики – буде ключовою.

Зміна клімату та погіршення стану навколишнього середовища є екзистенційною загрозою для Європейського Союзу (далі ЄС) та всього світу. Щоб подолати ці виклики, в межах ЄС у 2019 році було прийнято стратегію Європейської зеленої угоди. Європейська зелена угода – це стратегія зростання Європи, яка має перетворити Союз на сучасну, ресурсоефективну та конкурентоспроможну економіку. Вона має на меті зробити Європу кліматично нейтральною до 2050 року, стимулювати економіку за допомогою зелених технологій, створити стійку промисловість і транспорт, а також скоротити забруднення [7].

На перший погляд може видатися, що ніякого взаємозв'язку між вище зазначеною стратегією та необхідністю зміни систем соціального захисту немає, проте це не так. Фізичні наслідки зміни клімату руйнують засоби до існування та витісняють громади, і продовжуватимуть це робити; поступове скорочення або трансформація промисловості вплине на мільйони робочих місць; а зростання цін на енергоносії, пов'язане з кліматичною політикою, непропорційно вплине на домогосподарства з низьким рівнем доходу. На тлі численних криз зростає занепокоєння щодо соціальних наслідків кліматичної політики, запровадженої Європейською зеленою угодою. На цьому тлі політика сталого соціального забезпечення буде важливою для захисту людей від цих ризиків [8].

З огляду на різноманітність систем соціального захисту держав-членів ЄС та обмежену компетенцію ЄС, історично на європейському рівні в цій сфері не було значних дій, окрім транскордонної координації систем соціального захисту. Однак включення права на належний соціальний захист до Європейського стовпа соціальних прав спонукало до прийняття юридично необов'язкової Рекомендації Ради щодо доступу до соціального захисту для працівників та самозайнятих осіб (далі «Рекомендація щодо соціального захисту» або «SPR») у листопаді 2019 року. Інша необов'язкова Рекомендація Ради щодо забезпечення справедливого переходу до кліматичної нейтральності (далі «Рекомендація щодо справедливого переходу» або «FTR»), прийнята в червні 2022 року як частина пакету кліматичної політики Європейської Комісії, також містить положення про системи соціального захисту, підкреслюючи їхню актуальність для справедливого зеленого переходу.

Рекомендація щодо справедливого переходу (FTR) була прийнята як частина пакету Євро-

пейської комісії «Готові до 55». Як Рекомендація Ради, вона не є юридично обов'язковою, але має набагато ширший обсяг, ніж інші основні заходи ЄС щодо «справедливого переходу» [9]. Першим з них є Механізм справедливого переходу, механізм фінансування, що передбачає виділення 55 мільярдів євро в період з 2021 по 2027 рік для вирішення соціально-економічних наслідків зеленого переходу в «найбільш постраждалих регіонах». Фонд справедливого переходу є центральним елементом цього механізму. Другим є Соціальний кліматичний фонд, ще 86,7 мільярда євро якого будуть виділені в період з 2026 по 2032 рік на заходи, запропоновані державами-членами для захисту вразливих домогосподарств та підприємств від впливу нової Схеми торгівлі викидами для автомобільного транспорту та будівель на ціни на енергоносії [10]. Хоча ці два інструменти мають вузький фокус, Угода про фінансове забезпечення економічної ефективності використовує підхід «все суспільство», який заохочує держави-члени впроваджувати широкий спектр політик, зокрема щодо доступу до якісної зайнятості, освіти, доступних основних послуг та житла, а також міжгалузевих заходів, пов'язаних з управлінням та участю.

Однак фінансування належних заходів соціального захисту залишається основною перешкодою для впровадження. Це, перш за все, питання для держав-членів, яким, ймовірно, знадобляться додаткові ресурси для впровадження положень про FTR (та SPR) і, можливо, доведеться переглянути фінансування своїх систем.

З огляду на ці виклики, виникає сумнів, чи необов'язкова Рекомендація щодо справедливого переходу та Рекомендація щодо соціального захисту достатньо стимулюватимуть держави-члени до адаптації та зміцнення своїх систем соціального захисту з урахуванням нових соціальних та економічних ризиків, хоча на даний момент це може бути найкращим рішенням, яке існує на рівні ЄС.

Зміцнення та адаптація систем соціального захисту до нових викликів мають бути ключовим елементом будь-якої політики справедливого переходу [8]. В цьому контексті терміново потрібні політичні рішення, які дадуть людям впевненість у тому, що вони не залишаться поза увагою держави при настанні нових соціальних ризиків. На ключовому значенні соціального захисту та соціальної згуртованості у підвищенні прийнятності кліматичної політики для громадян наголошував і німецький науковець Даніеле Малерба [11].

Схожої думки щодо неефективності Механізму справедливого переходу, Соціального кліматичного фонду та недостатньої інтегрованості соціального захисту у кліматичну стратегію дотримуються і данські науковці Альберто Барріо та Беатріс Мартінес Ромера [12].

Дійсно, як прямий вплив екологічної кризи, так і вплив «зеленого» переходу створюють нову хвилю соціальних ризиків. Вони по-різному впливають на окремі соціальні групи: працівників, які стикаються з реструктуризацією промисловості через перехід; домогосподарств з низьким рівнем доходу, які борються з вищими витратами на енергоносії та сировинні товари; та маргіналізованих громад, які постраждали від руйнівних екологічних умов.

Зі зростанням світової кон'юнктури, і без того крихкі основи європейських держав загального добробуту зазнають безпрецедентного тиску. Не лише екологічні виклики та політика, спрямована на їх вирішення, створюють і посилюють соціальні ризики, що вимагають збільшення державних соціальних витрат, але й структури та цілі існуючих держав загального добробуту також не відповідають цій новій реальності. Сьогоднішні системи соціального захисту були побудовані в інший час, з іншими соціальними ризиками.

Таким чином, європейські держави загального добробуту займають складне становище в епоху екологічної кризи. З одного боку, існує потреба в розширеній соціальній політиці – як за витратами, так і за обсягом – для захисту суспільств від посилення ризиків; з іншого боку, необхідно вжити заходів для забезпечення того, щоб соціальна політика також успішно вирішувала екологічну кризу. Подолання цієї парадоксальної ситуації вимагатиме трансформаційних змін у європейських державах загального добробуту, як на рівні соціальної політики ЄС, так і на рівні національних систем соціального захисту, для узгодження соціальних та екологічних цілей, сприяння синергії та мінімізації компромісів між ними.

Щоб втілити цю альтернативну парадигму на практиці, потрібен новий спектр державної політики, що інтегрує соціальні та екологічні цілі. Її часто називають екосоціальною політикою. Різні пропозиції щодо екосоціальної політики нещодавно були висунуті як науковцями, так і правозахисними групами, однак, незважаючи на жваві дебати, ця політика наразі залишається радше амбітними пропозиціями, ніж конкретними політичними реаліями, що робить сталий добробут, здавалося б, далекою утопією [13].

Висновки. Соціальний захист є основоположним для адаптації до зміни клімату, оскільки усуває корінні причини вразливості шляхом запобігання бідності та соціальної інтеграції, а також зменшення нерівності. Він підвищує здатність людей справлятися з кліматичними потрясіннями заздалегідь, забезпечуючи мінімальний рівень доходу та доступ до охорони здоров'я. Системи соціального захисту у поєднанні з активною політикою на ринку праці також можуть допомогти людям перейти до більш екологічних робочих місць та більш стійких економічних практик; захистити доходи, здоров'я та робочі місця людей, а також підприємства від кліматичних потрясінь та негативного впливу кліматичної політики.

Політика щодо зміни соціального захисту повинна працювати в тандемі з політикою щодо зміни клімату для підтримки зусиль щодо пом'якшення наслідків та адаптації до них з метою стримування кліматичної кризи, одночасно зміцнюючи соціальний захист для вирішення як звичайних ризиків життєвого циклу, так і кліматичних.

Ще одним важливим моментом залишається питання інвестування у зміцнення систем соціального захисту (інвестиції є невід'ємною частиною успішного справедливого переходу). Без додаткових інвестицій у системи соціального захисту кліматична криза лише загострить існуючу вразливість, бідність та нерівність, тоді як потрібно досягти абсолютно протилежного результату.

Список літератури:

1. Persistent social protection gaps in Europe and Central Asia worsened by climate change impact. *International Labour Organization* : веб-сайт. URL: <https://www.ilo.org/resource/news/persistent-social-protection-gaps-europe-and-central-asia-worsened-climate> (дата звернення: 20.02.2026).
2. World Social Protection Report 2024-26: Universal social protection for climate action and a just transition. *International Labour Organization* : веб-сайт. URL: <https://www.ilo.org/publications/flagship-reports/world-social-protection-report-2024-26-universal-social-protection-climate> (дата звернення: 18.02.2026).
3. Social protection plays a key role in countering climate change impact but countries most impacted by the climate crisis are the least prepared. *International Labour Organization* : веб-сайт. URL: <https://www.ilo.org/resource/news/social-protection-plays-key-role-countering-climate-change-impact-countries> (дата звернення: 22.02.2026).
4. S. Hallegatte, M. Bangalore, L. Bonzanigo, M. Fay, T. Kane, U. Narloch, J. Rozenberg, D. Treguer, A. Vogt-Schilb Shock Waves: Managing the Impacts of Climate Change on Poverty. The World Bank (2016).

5. L. Berrang-Ford, A. R. Siders, A. Lesnikowski, A. P. Fischer, M. W. Callaghan, N.R. Haddaway, K.J. Mach, M. Araos, M.A.R. Shah, M. Wannewitz, D. Doshi, T. Leiter, C. Matavel, J.I., Musah-Surugu, G. Wong-Parodi, P. Antwi-Agyei, I. Ajibade N., Chauhan W., Kakenmaster T.Z., Abu. A systematic global stocktake of evidence on human adaptation to climate change. *Nature Clim. Change*, 11(11), Article 11 (2021).
6. World Social Protection Report 2020–22: Social protection at the crossroads – in pursuit of a better future. *International Labour Organization* : веб-сайт. URL: <https://www.ilo.org/publications/flagship-reports/world-social-protection-report-2020-22-social-protection-crossroads-%E2%80%93> (дата звернення: 25.02.2026).
7. The European Green Deal. *European Commission* : веб-сайт. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en (дата звернення: 20.02.2026).
8. Arabadjieva, Kalina and Barrio, Alberto, Rethinking Social Protection in the Green Transition: Implementing the Council Recommendation on Fair Transition (November 05, 2024). ETUI Research Paper – Policy Brief 2024.10.
9. The Just Transition Mechanism: making sure no one is left behind. *European Commission* : веб-сайт. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/finance-and-green-deal/just-transition-mechanism_en (дата звернення: 12.02.2026).
10. SocialClimateFund. *European Commission*: веб-сайт. URL: https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/policies-and-activities/funding/social-climate-fund_en (дата звернення: 20.02.2026).
11. Barrio Fernandez A., Martinez Romera B. The Role of Social Protection in Integrating Social and Climate Change Objectives in the European Union. *Revista Catalana de Dret Ambiental*, 2025. 16(1), 1–22.
12. Daniele Malerba. «The Effects of Social Protection and Social Cohesion on the Acceptability of Climate Change Mitigation Policies: What Do We (Not) Know in the Context of Low- and Middle-Income Countries?», *The European Journal of Development Research, Palgrave Macmillan; European Association of Development Research and Training Institutes (EADI)*, 2022. vol. 34(3), pages 1358–1382, June.
13. Europe’s welfare states face unprecedented challenges from the ecological crisis and its social fallout. Can sustainable welfare deliver the EU’s needed ecological transformation in a socially just way? *The Green European Journal* : веб-сайт. URL: <https://www.greeneuropeanjournal.eu/sustainable-welfare-social-protection-in-times-of-ecological-crisis/> (дата звернення: 23.02.2026).

Bodnaruk M. I. CLIMATE CHANGE AND THE ADAPTATION OF SOCIAL PROTECTION SYSTEMS TO NEW SOCIAL RISKS

The article states that strengthening social protection systems is important not only for addressing immediate problems such as the cost-of-living crisis, but also for enhancing long-term resilience to the far-reaching and uneven impacts of climate change. The author shares the view that social protection policies rarely strategically integrate climate change issues, while climate policies hardly recognize the potential of social protection in adapting to climate change or mitigating its effects.

With climate risks on the rise, existing social protection schemes aimed at reducing vulnerability in general will need to evolve to take climate change into account as part of their design. In this case, adapting social protection instruments to climate change – and to the specific political economy of climate policy reforms – will be key.

Against the backdrop of numerous crises, concerns are growing about the social consequences of the climate policy introduced by the European Green Deal. Against this backdrop, sustainable social security policies will be important to protect people from these risks.

The author points out that the direct impact of the environmental crisis and the impact of the green transition will create a new wave of social risks. The latter will affect different social groups in different ways.

European welfare states are in a difficult position in the era of the environmental crisis. On the one hand, there is a need for expanded social policy – both in terms of expenditure and scope – to protect societies from increasing risks; on the other hand, measures must be taken to ensure that social policy also successfully addresses the environmental crisis.

It is concluded that social protection policy change must work in tandem with climate change policy to support mitigation and adaptation efforts to curb the climate crisis, while strengthening social protection to address both normal life cycle risks and climate risks.

Investing in strengthening social protection systems remains an important issue. Without additional investment in social protection systems, the climate crisis will only exacerbate existing vulnerabilities, poverty, and inequality, when the opposite outcome is needed.

Keywords: social protection, climate change, social risks, European Union, European Green Deal.

Дата першого надходження статті до видання: 25.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 04.05.2026